

meer documentatie

7

J C S C R O T T

"VOGELS VAN EEN ENDE SELVE VEEREN"

BOEKRIJDERS IN GENEALOGISCH PERSPECTIEF

Aflevering

De vildersfamilie Ponts-Bemelmans uit Hoensbroek

I

Opmerkelijk veel vilders maakten in de jaren 1730-1743 deel uit van de zogenoemde Bokkerijders. Een web van vilders-bendeleden omspande destijds de Landen van Overmaze en aangrenzende gebieden. In de lijst van "complicen" (medeplichtigen) komen we onder meer veelvuldig de namen Bemelmans, Cörvers (Curvers), Honnofs en Ponts tegen, allen vilders van professie. Ze waren allemaal familie van elkaar, soms zelfs in het kwadraat. Ook vrouwen en dochters waren dikwijls actief bij de bende betrokken. Deze familiebanden en hun gemeenschappelijke beroepsachtergrond versterkten de gevoelens van onderlinge saamhorigheid.

Vilders, ook wel afdoenders genoemd of met het duitse "Schinder" aangeduid, stonden op de laagste trap van de samenleving. Hun taak bestond o.a. uit het afstropen van de huid van dood vee. De huiden verkochten ze weer aan de leerlooiers. Het beroep bracht met zich mee dat ze overal kwamen en dus goed op de hoogte waren van de plaatselijke situatie, van welke kennis zij bij hun duistere praktijken ^{vanzelfsprekend} dankbaar gebruik maakten.

Vilders hadden de kwalijke reputatie dat ze stonken en vlot waren met het mes. Wel enigszins begrijpelijk gezien de aard van hun werk. De mensen vermeden het met hen om te gaan. In veel herbergen werden ze niet toegelaten en roesten ze hun glaasje brandewijn, waarvan de voet was afgebroken, staande aan de deur opdrinken. Tekenend zijn ook passages in de officiële processtukken waar sprake is van de "infame" (eerloze) families Cörvers en Honnofs, met als pikante toespeling: "alsoo vogels zijn van een ende selve veeren". Van deze vorm van sociale discriminatie hadden ze veel te lijden.

Nede door het stigma dat zij kregen opgeplakt, lagen vilders slecht in de huwelijksmarkt en waren zij gedwongen hun partner binnen de eigen kring te zoeken. Huwelijken tussen neven en nichten bij voorbeeld waren niet ongewoon. Een en ander had een nauwe verstrengeling van vildersfamilies tot gevolg, die van de ene generatie op de andere, tot in de 19e eeuw, voortdurend gelieerd blijken te zijn. Het frequent voorkomen van dezelfde familienamen, dikwijls gekoppeld aan dezelfde voornamen, maakt stamboomonderzoek tot een uiterst gecompliceerde zaak. Bovendien waren vilders nogal vrij mobiel; ze trokken vaak van de ene plaats of streek naar de andere. Hun sporen zijn dus niet altijd even makkelijk te volgen.

Sociale wanhoop en rancunes jegens de hen vijandig gezinde maatschappij kunnen de drijfveer zijn geweest van hun onoorbare praktijken en crimineel gedrag. Zij maakten zich schuldig aan een reeks van (kerk) diefstallen, inbraken, plunderingen, berovingen, mishandelingen en zelfs moorden.

De Nijmeegse antropoloog en hoogleraar, Anton Blok, is de mening toegedaan dat de rol van de vilders mede dankzij hun beroepsachtergrond -waar door zij zich regionaal konden organiseren- van bijzonder belang is geweest; zowel organisatorisch als ideologisch vormde deze beroepsgroep het fundament van een beweging die in de officiële geschiedschrijving nauwelijks serieuze aandacht gekregen heeft.

II

Als een van de meest beruchte figuren uit die periode ontmoeten we de oude vilder Mathijs Ponts uit Hoensbroek. Hij was de initiatiefnemer van tal van overvallen en een soort peetvader van een bende, waarvan de vast kern bestond uit bloed- en aanverwanten. Tot zijn "gesellen en gesellinn" zoals zij zichzelf noemden, behoorden ook zijn vrouw, drie hunner zonen, vier dochters, alsmede de schoonzoon en schoondochter.

Mathijs Ponts en andere verdachten worden naar aanleiding van de uitvoerige bekentenissen van Kerkraadse bendeleden, waarmede zij in verbinding stonden, op 10 april 1743 te Hoensbroek gearresteerd en opgesloten in het kasteel aldaar. Het blijft overigens 'n raadsel hoe het mogelijk is dat ze zolang ongestoord hun gang hebben kunnen gaan. De overheid in Hoensbroek was het overigens wel eerder opgevallen dat zich in het huis van Mathijs Ponts vaak vreemde elementen ophielden en luidruchtige drinkgelagen plaatsvonden.

Bij het gebruikelijk proces van pijnbank en recollectie (=buiten pijn en banden) legde Mathijs Ponts een volledige bekentenis af. Evenals zijn zoon Peter en dochter Maria werd hij vervolgens ter dood veroordeeld. Het vonnis werd voltrokken op 12 november 1743 aan de galg op de Heysterberg. Hun goederen werden geconfisqueerd ter betaling van de proces- en executiekosten.

De oudste dochter Ida, en haar man Joannes Honnofs, worden tweeënhalf maand later te Echt gehangen. De oudste zoon Joannes, wiens vrouw reeds eerder levenslang uit Hoensbroek was verbannen, onderging hetzelfde lot aan de galg in Rekem (B). Een andere zoon, Hendrik, was tijdig naar eld gevlucht. De jongste zoon, de 17-jarige Mathijs jr., treffen we later in Lontzen (B) aan. Wat er verder met zijn vrouw Barbara Bemelmans en zijn dochters Gertrudis en Margaretha is gebeurd, is onbekend. Veel processtukken zijn verdwenen, zodat een en ander niet meer valt te achterhalen.

Het gezin Ponts-Bemelmans woonde aan de Koestraat te Hoensbroek (de achterzijde van het pand was gelegen aan de Akerstraat). Na de executie van Mathijs Ponts werd het huis in opdracht van de schepensbank van Hoensbroek in 1744 afgebroken.

4¹

Ouders

PONTS, MATHIAS

geboren: datum onbekend

zoon van: Georgius, vilder en Maria van Iseren

beroep: vilder

wonende: Hoensbroek

~~hoofdman~~^{kapitein} der bende

terechtgesteld: Hoensbroek 12.11.1743 (door vier paarden levend uit elkaar getrokken. Tevoren had men hem de hand afgekapd. De vier delen van zijn lichaam werden op een rad gespijkerd, evenals zijn afgekapte hand. Zijn hoofd werd op een lange stok gespiest).

gehuwd: Hoensbroek 26.5.1711 met

BEMELMANS, BARBARA (59)

gedoopt: Hoensbroek 12.7.1684

dochter van: Henricus, vilder en Gertrudis Wingaerts.

uiterlijk: lang, smal gezicht en zeer mager

genoemd als complice

Noot

In een opgemaakte lijst van complicen worden voorts genoemd Maria Ponts haar man Peter Cörvers, vilder van Puffendorf en stiefdochter Maria Geertruid. Maria Ponts was waarschijnlijk een zuster van bovengenoemde Mathias Ponts.

Zie verder ~~genealogisch fragment~~^{diagram} Bemelmans.

Kinderen

1.

PONTS, IDA (31)

gedoopt: Hoensbroek 12.2.1712

terechtgesteld: Echt 29.1.1744 (opgehangen)

gehuwd: Aken Pinksteren 1741 met

HONKOPS, JOHANNES (23)

geboren: ca. 1720

zoon van: Peter, vilder te Aken en Anna Gertrudis Ponts

beroep: vilder

wonende: St. Joost bij Echt.

terechtgesteld: Echt 29.1.1744 (met een tang eerst een stuk van zijn tong afgeknipt, daarna levend verbrand).

5 De vader van Joannes Honnofs was inmiddels overleden. Zijn moeder, Anna Gertrudis Ponts, alsmede zijn broers Willem en Hendrik Honnofs, vilders te Aubel, worden eveneens als complicen aangeduid.

Over Joannes Honnofs lezen we in de processtukken: "... Dat hij beclaegden in den jare 1741 gevrijdt, ende gecaresceert hebbende sijne tegenwoordighe huijsvrouwe, ende deselve cijnselijck getrouwt, door sijnen schoonvaeder meenighmael is aengelockt, jae oock mit harde, ende dreigende woorden hem accompagnieeren tot het bijwoonen der vergaederinghe van de bende in quatie..."

De uit het huwelijk geboren kinderen van het echtpaar Honnofs-Ponts, een meisje van twee jaar en een zoontje van twee maanden oud, moeten op kosten van de schepenbank van Echt worden onderhouden, totdat zij de achttienjarige leeftijd bereiken. Het zoontje, ook Joannes Honnofs geheten, gedoopt Montfort 29.11.1743, werd waarschijnlijk op het kasteel van Montfort geboren, waar zijn moeder toen gedetineerd was. Hij duikt later op in de tweede bende en is dan ook vilder.

2.

PONTS, JOANNES (30)

gedoopt: Hoensbroek 26.3.1713

beroep: vilder

terechtgesteld: Rekem (B) zomer 1743 (opgehangen)

gehuwd:met

PONTS, ANNA GERTRUID (halve nicht)

dochter van: Jan, vilder te Eschweiler

genoemd als complice

uit Hoensbroek verbannen

Noot

Joannes Ponts zou samen met zijn vrouw de eigen (schoon)vader te Eschweiler hebben ^{helpen} vermoorden, clandestien begraven, zulks omwille van ^{terugbetaling van} een bedrag van 40 rijksdaalders die zij aan hem schuldig waren.

Hij brak met geweld uit de gevangenis te Eschweiler en vagebondeerde daarna met andere booswichten door het land. Op 3 april 1743 wordt hij te Rekem(B) door de justitie ^{op}gepakt en ^{later}aldaar geëxecuteerd.

Zijn vrouw, die ook lange tijd gevangen had gezeten, wordt op 27 novemb^r 1742 door de schout van Hoensbroek in de woning van haar schoonvader gearresteerd. In de processtukken wordt zij afgeschilderd als "eene groote dievinne". Na verhoor wordt zij gedwongen Hoensbroek binnen 24 uur te verlaten met de aanzegging er nooit meer terug te keren.

PONTS, PETRUS (27)

gedoopt: Hoensbroek 7.2.1716

beroep: vilder

terechtgesteld: Hoensbroek 12.11.1743 (geradbraakt)

4.

PONTS, GERTRUDIS (27)

gedoopt: Hoensbroek 7.2.1716 (tweeling met voorgaande)

genoemd als complice

5.

PONTS, HENRICUS (25)

gedoopt: Hoensbroek 23.5.1718

uiterlijk: "redelijck lanck van posteur, wel gesett, rondt van aengesicht ende bleekachtigh van couleur, swaert heel recht hair, blauw ooge, groot ende puntachtige naes, stevigh van beenen ende armen"

beroep: vilder

genoemd als complice

gevlucht

Noot

Hendrik Ponts had al in 1742 te Gúlick gevangen gezeten, maar was weer teruggekeerd naar Hoensbroek. Toen hij hoorde van de arrestaties van bendeleden in Kerkrade, naam hij het zekere voor het onzekere en poetsde de plaat.

6.

PONTS, MARIA (22)

gedoopt: Hoensbroek 15.1.1721

uiterlijk: "dick, swaer ende lanck van posteur, roodt van aensicht, swaert hair, blauw van oghen".

terechtgesteld: Hoensbroek 12.11.1743 (levend verbrand)

7.

PONTS, (ANNA) MARGARETHA (20)

gedoopt: Hoensbroek 11.10.1723

uiterlijk: bleek gelaat en tamelijk lang

genoemd als complice

8.

PONTS, MATHIAS (17)

gedoopt: Hoensbroek 19.4.1726

uiterlijk: blozende jongeman met een rond gezicht. Hij had een spraakgebrek en stotterde.

7 X

Noot

Mathias Pons verhuisde naar Lontzen (E) en huwde aldaar Anna Maria Brand. Uit dit huwelijk werden drie kinderen geboren. Hij was eveneens vilder van professie. Op 14 mei 1762 wordt Mathias Pons uit Lontzen te Heerlen gearresteerd, waar hij in de herberg "den Helm" probeerde een gestolen paard te verkopen. Voor deze paardendiefstal stond hij terecht voor het schepengerecht Valkenburg.

9.

PONTS, REYNERUS

gedoopt: Hoensbroek 8.3.1729

jong overleden

● MATTHIAS FONTS oo ■ BARBARA EMMELIANS
 vilder
 kapitein der bende

● IDA
 oo
 ● JOANNES
 vilder
 oo

● Joannes Honnofs ■ Anna Gertrud Ponts
 vilder
 Echt (St.Joost)

● FETRUS
 vilder

■ G. TRODYS

● HENRICUS
 vilder
 (gevlucht)

■ MARGARETHA

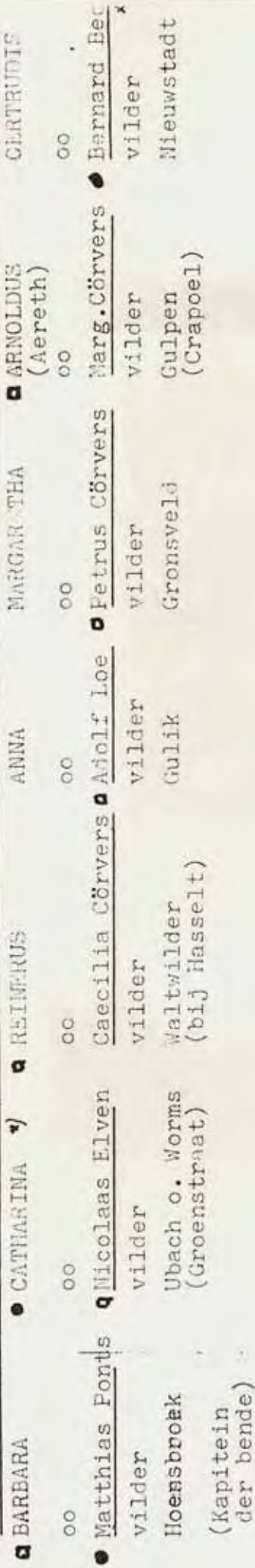
● MARIA
 MATTHIAS

● =terechtgesteld

■ =genoemd als complice (medepllichtige)

HENRICUS DE MEELMANS OO GERTRUDIS WINGAERTS
 alias Kerckhofs
 vilder

o.o.a.

● = terechtgesteld

■ = genoemd als complice (medepligtige)

De wortels van de Bemelmansen liggen waarschijnlijk in het plaatsje Bemelen bij Maastricht. Het was de "man van Bemelen" die aan de oorspron van de naam stond. Bemelmans is een typisch Zuidlimburgse familienaam. Bij de in 1947 gehouden volkstelling werden in de provincie Limburg in totaal 694 naamdragers geregistreerd. We vinden ze voornamelijk in de regio's Maastricht-Valkenburg, Heerlen-Hoensbroek-Nuth en Kerkrade. Een familienaam in de spelling Ponts kwam toen niet meer voor.

(Nederlands Repertorium van Familienamen, XIV Limburg, Zutphen 1988)

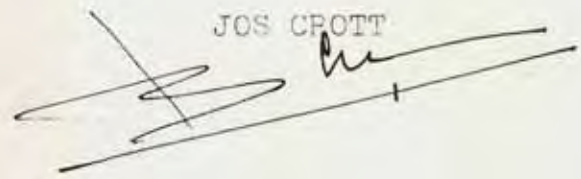
Vilders participeerden ook weer in de tweede bende, ^{met de Gitel afdeling} Op de voorgrond treden dan de gebroeders Hersseler, ~~afkomstig uit de Bifel.~~ De ene, Dirk Hersseler alias "Driek de vilder", woonde met zijn gezin in Neerbeek. De andere, Nicolaas Hersseler, getrouwd met Maria Catharina Ponts, was vilder te Heerlerheide. Beide broers stierven in 1773 aan de galg.

^{over hetzelve worden voorts genoemd leden van de families Bemelmans & Honnes van.} Als medeplichtigen worden voorts genoemd: Dirk Bemelmans, vilder op de Lommelenberg onder Klimmen en Joannes Honnes, vilder te Schouwenberg, met wiens zuster Dirk Bemelmans getrouwd was.

Vilders blijken dus een niet onbelangrijke bijdrage te hebben geleverd aan de z.g. Bokkerijdersbenden in de 18e eeuw.

Ten slotte horen we rond de eeuwwisseling nog van de bende van "Schindehannes", onder welke bijnaam de vilder Joannes Buckler in Duitsland legendarische faam verwierf.

JOS CROTT

Rijksarchief in Limburg Maastricht

- Kerkregisters van Eygelshoven, Hoensbroek, Montfort en Nieuwstadt.
- Schepenbank van Echt, nr. 25 (dossiers Ida Ponts en Joannes Honnoffs)
- Archief van het drostambt van Montfort, nr. 134 (dossiers Bernard Beckx en Joanna Honnoffs).
- Schepenbank van Nieuwstadt, nr. 38 (dossiers: Bernard Beckx, Hendrik Beckx, Mathijs Corvers, en Joanna Honnoffs).

Archiefdienst Gemeente Heerlen (Thermenmuseum)

- Archief van de schepenbank van Hoensbroek, inv. nr.: LvO 1641 (dossier Anna Gertrud Ponts); inv.nr. LvO 1655 (dossier Matthijs Ponts)

Blok, Anton, De rol van de vilders in de Bokkerijdersbenden, in: Volkskundig Bulletin, 7(1981), 121-141.

Gierlichs, Wilhelm, De geschiedenis der Bokkerijders in 't voormalig land van 's Hertogenrode, Roermond 1940.

Goossens, H.M.H., Ubach over Worms, van Overworms kwartier tot gemeente Landgraaf, Ubach over Worms 1981, 146-185.

H(abets), J(0s), Een Valkenburgsch dorp in 1789, in: Publications 6(18) 27.

Lauwers, D.J.J., Op een oor na gevild. Het vóór- en nageslacht van Maria Catharina Helt, een vildersdochter uit Overhoven (1778-1828), in: Limburgs Tijdschrift voor Genealogie, 10(1982), 29-32; 57-58; 12(1984) 15-20; 13(1985) 37-40.

Ramaekers, G. en Theo Pasing, De woeste avonturen van de bokkerijders, Heerlen 1972.

Venne van de, J.M., Geschiedenis van Hoensbroek, Hoensbroek 1967, 196, 200, 209-214.

Pfeifer Nat en Eddy Erkens, Ze hingen in drie reysen: lotgevallen van een onbekende groep bokkerijders. Haemkundevereniging "Maasstréek", Elsloo 1987.

SAH :
Inv. nr. Lu 0 1655
(dossier Matthijs Ponts)

Recollectie van
Matthijs Ponts gedet =
van den 12 augusti 1743

1743
H. van der ...

Exhib. den 8 April 1743

Recollectie van Matthijs Ponts
 ge^{te} en becl^{de} in judio extraor
 dinaire op het Casteel van hons.
 broeck gedaen den 12 artz 1773
 ten overstaen van M. Toffet, P.
 Houtman, R. Danielt, L. Creuwe
 Schepenen J. Houtman geassumee
 all secretaris

Den becl^{de} Matthijs Ponts op heiden door den heere
 officier in judio getitseezijnde ten eynde om over alle
 sijne vorige betentnissen ende verclaringen by sehergen
 examinatie gedaen in forma iuris ge^{te} collecte te worde
 heeft eestelyck ende vooral den selkennelen eide w^{ij}te
 get^{pro}cken voor aengaende die door hem alreede genomi
 neerde complice de oprechte waerheijt te seggen, wel
 ken volgende aen hem wel d^{ij} delict van woorde
 te woorde sijne woorsche: betentnissen ende verclae
 ringen voorgehouden ende voorgelesen sijnde, heeft hij
 bekent ende verclact p^o de libro et Lemoto ommit
 serove ad jannu te persitteren dat hij aen verscheyde
 kuytbroeckten, knevelerijen ende dieffstallen mede splichte
 ende handaedigh is geweest.

ad 2de In persitterent insgelijcken dat hem becl^{de} tot
 desen kuytbroeckten, knevelerijen ende dieffstallen mede
 geholpen ~~hebben~~ gecooperet hebben alle naevolgende
 getellen ende getellinnen, als nameutlyck den veltbor
 kercken woonende eende d^{ij} wengel onder de Banette
 van heble, item sijnen bone Joannes Ponts, wijn
 meelers van Marschelbeek ende d^{ij} d^{ij} broeder, d^{ij}
 hy seght by desen wijn in en en het selve kuyt te
 woonen ende broeder by sijne vorige verpontiven
 geetigneeft, henderick en willem coverts velders
 van Crapoel, nicolaes elffa w^{ij}te de Ruytts ende
 d^{ij} d^{ij} vrouwe, chatarina Gemelmaes, andries coult
 nicolaes ~~p^{eter}~~ ^{peter} w^{ij}te het bloekmancken, sijne soon
 peter en henderick Ponts, coort ende Goet Klinkers
 joet Siraens, Matthijs de Bye, peter het moutherdelke